

Parkhomenko T.S.

HISTORY IN EUROPE COLLECTIBLE PORCELAIN

History of porcelain collections in Europe is regarded in this article. Main collections as the article's objects are: porcelain collection Medici, porcelain collection of August II, king of Saxony and Poland, porcelain collection of Karl Bourbon - king of Napoli and Sicilia.

Key words: *collecting, porcelain.*

УДК 738

Поплавська А.В.

СИМВОЛИ ГОСТИННОСТІ У СВЯТКОВО-ОБРЯДОВІЙ КУЛЬТУРІ

У статті розглянуто символіку гостинності у сфері святково-обрядової культури. Наголошено, що ця символіка сприяє інтеграції соціуму і встановленню довіри між його членами, виражає взаємність почуттів та обопільну потребу у вдячності. Обґрунтовано функціонування традиції гостинності відповідно до вимог загальнолюдської моралі.

Ключові слова: *культура, символ, гостинність, обряд, свято, традиція, святково-обрядова культура, хліб, сіль.*

Традиційні основи людського співжиття (повага, шанобливість, співчуття, доброзичливість, милосердя, гостинність тощо) визначають моральну культуру спілкування. Гостинність як культурно-історичне явище ґрунтується передовсім на християнському принципі любові до Бога й до ближнього. Вона є усталеною протягом століть народною традицією з любов'ю і повагою приймати та частувати гостей. Гостинність органічно пов'язана зі святково-обрядовою культурою українського народу, а отже, з багатогранною ритуалізацією його способу життя.

Обряд – це традиційні невиробничі, умовно-символічні дії, які супроводжують і суспільно санкціонують найважливіші моменти життєдіяльності окремої людини, людського колективу.

Свято, як і обряд, є ознакою соціальної життєдіяльності, воно специфічно проголошує й утворює ідеї, ідеали, моральні норми поведінки та світоглядно-культурні цінності людської спільноти.

У популярно-філософському трактаті Х. Хіршфельда «Про гостинність. Апологія для людства» (1777) зазначено, що гостинність – це початкова чеснота людства, що поступово зникає з прогресом цивілізації. На думку вченого, любов до наживи знищила благородну форму первісного й природного спілкування між людьми [13].

С. Зенкін наголошує, що раніше гостинність була виразною ознакою людського співжиття, а нині перетворилася у майже забутий ритуал, спотворений матеріалізмом та егоїзмом сучасного суспільства [4, 62]. Насамперед звернемо увагу на особливу увагу до гостинності в наші дні. Думка про те, що в стародавні часи гостинність виявлялася виразніше, аніж у сучасну епоху, стає особливо відчутною наприкінці XVIII ст.

Здавна народу України притаманна гостинність, в основі якої є принцип: «веселий гість – хаті радість». Родинне життя українців протягом століть супроводжувалося численними обрядами й ритуалами, що своєю образною символікою фіксували вузлові події

життєдіяльності людини, на які обов'язковим було запрошення гостей (вони могли прийти й без запрошення). Складався розгалужений специфічний комплекс сімейно-побутової обрядовості.

Символіка обрядових дій, фіксована в чуттєво-наочних образах (емблеми, герби, пам'ятники та ін.), сприяє ідейно-практичному й емоційно психологічному забезпеченню буттєвості обряду. О. Потебня характеризує символ не лише як стилістичну категорію, але і як закономірний продукт культурно-історичного розвитку людства, пов'язаний з мовою, світоглядом й пізнанням світу. Дослідник вважає символ невід'ємним компонентом усної народної творчості в широкому спектрі її родо-видових трансформацій, у жанровій специфіці та динаміці. Інтерпретуючи символи, пов'язані з міфологічними уявленнями, учений обстоює ідею цілісності феномену мови, поезії, обрядів, звичаїв та народних вірувань [7].

Першоосновою святкового обряду, за твердженням вітчизняних і зарубіжних етнографів, є виробнича діяльність і соціальні відносини. На думку французького етнолог А. ван Геннепа, основною метою обрядів є забезпечення людині переходу від одного стану до іншого та відзначення символічними діями етапів людського життя [1, 9]. Ґрунтовно досліджували символічну природу життєдіяльності людини в різних регіонах земної кулі, у тому числі в контексті генези святково-обрядової культури англійські етологи Дж. Фрезер [11] та Е. Тайлор [8]. Соціокультурну символіку правомірно кваліфікувати як духовний стрижень і своєрідний будівельний матеріал обряду: її компоненти наочно втілюють найважливіші обрядові дії, впливають на почуттєву сферу свідомості їх творців та учасників і значною мірою запрограмовують виховний вплив заново створюваних свят і обрядів. Обрядовий символ не лише інформує, а й організовує, підводить емоційно-вольові здібності людини до межі, за якою починаються духовно-практичні діяння.

Винятково важливе місце в традиційній і сучасній обрядовості східнослов'янських народів займає «хліб-сіль» – символ гостинності, привітності, дружби, прихильності та благополуччя.

Сакральної сили у віруваннях наших далеких предків набули рілля, зерно і спечений з нього хліб. Запозичені з язичництва, вони й у православній обрядовості зберігають важливе ритуальне значення. І сьогодні на українському столі ми бачимо різдвяну кутю, великодню паску, весільний коровай та ін. Вручення короваю почесним гостям є невід'ємним компонентом сучасного українського дипломатичного протоколу.

Хліб здавна сприймався як вияв пошани до людини, тому поважних гостей зустрічають паляницею, що має сонячну круглу форму. Він є найвиразнішим і найпопулярнішим атрибутом слов'янського застілля, який супроводжується мудрими народними прислів'ями: «Хліб – усьому голова», «Без хліба – суха бесіда», «Хліб та вода – козацька їда» та ін. Зазвичай до святкового столу готували хліб. Вважалося, що для його випічки сприятливим є жіночий день, зокрема п'ятниця. У цей день не мало бути домашніх сварок, оскільки «од усмішки сходить хліб розкішний». Коли всі збиралися за столом, починали трапезу з хліба, причому перша скибка призначалася господареві. Не дозволялося перевертати хліб догори, бо тоді міг «перевернутися» лад у хаті [5, 481].

Хліб наділявся сакральними властивостями, тому його крихти не викидали, а віддавали птиці чи худобі. Гріхом вважалося не доїдати хліб. Якщо його шматок падав додолу, його треба було підняти, обтерти, поцілувати й доїсти. У язичницькій культурі слов'ян існував Хлібник – домашнє божество, яке оберігало зерно й борошно у зерносковищі від псування та гризунів. Усе вищезазначене, за народним повір'ям, забезпечувало вдале випікання хліба [6, 51].

Весільний обрядовий хліб – коровай, поширений у всіх слов'янських народів, символізує людську гідність, родинний достаток і красу молодого подружжя. Укритий

ялиновою гілкою, він сприймався також як символ багатодітності. Традиційно весільний староста виокремлював верхівку коровай, розрізав її навпіл і підносив на тарілці молодим. Весільним короваєм наділялися також батько, мати, брати, сестри, родичі молодих. Пиріжки з різноманітною начинкою, здебільшого у вигляді півмісяця або серпа, символізували майбутні достаток і гостинність новоствореної сім'ї. Вшанування коровай було відгомонам дохристиянського звичаю – принесення весільної жертви богам. Коровай у сучасному весільному обряді сприймається як віддачу за подарунок молодим з належною мірою адекватності.

Невід'ємним компонентом Великодня є паска, що за православним звичаєм випікається у вигляді здобного солодкого високого хліба. Символізуючи вічність людського буття, після освячення у церкві, паска застерігає від підступів зла. Функція переломлювання хліба за великоднім родинним столом належала господареві, який виконував цю справу неквапливо й старанно розкладаючи шматки хліба на скатертині.

Сіль у морально-етичному контексті символізує життєві випробування («немає долі без солі»), випробування на вірність і дружбу (бочку солі з'їсти), вона часто вживається в побутових обрядах: органічно поєднана з хлібом, «сіль – свята річ». Привітання з хлібом-сіллю прибулого гостя стало невід'ємним компонентом традиційного етикету з часів середньовічної Русі. Вважали, що такий спосіб можна зробити друзями навіть запеклих ворогів. Натомість найбільшим докором був вислів: «Ти забув мій хліб та сіль?». Як і в русичів, в інших народів за допомогою солі встановлювалися дружні стосунки: у Стародавньому Римі сіль підносили гостям на знак дружби; в Ефіопії друзі під час зустрічі давали полизати один одному шматочок солі, який носили з собою; у деяких країнах Сходу з «правом солі» асоціювали гостинність. І навпаки, символічне розсипання солі у греків, римлян та арабів означало розірвання дружби [12, 88]. Звідси, очевидно, й досить розповсюджена донині прикмета: просипати сіль – до сварки.

У традиційному повсякденному й обрядовому інтер'єрі української хати хліб і сіль, покриті вишитим рушником або кутом скатертини, були невід'ємним атрибутом гостинності. З часом хліб і сіль стають універсальним символом пригостання. Запрошуючи до столу, господар промовляє: «Просимо скуштувати нашого хліба-солі!», а після трапези гості виголошували подяку. Розділити з гостем хліб-сіль значило поділитися, побрататися [9, 81]. У традиційному побуті гості за їжу дякували Богові, а не господарям, як це прийнято нині. Якщо ж гість таки висловлює подяку господарям, вони немовби переадресовують її до Бога. Відбувається діалог за стереотипом: «Спасибі за хліб, за сіль, за кашу й за милість вашу!». – «Ні за що! Богу дякуйте! Спасибі й вам за ласку».

Сучасний застільний етикет складався протягом століть відповідно до народно-побутових і великосвітської традицій. У XVII ст. при дворах московських царів тарілочки, ложки й ножі подавалися лише найпочеснішим гостям, передовсім іноземним послам. Готові страви подавали на стіл уже накришеними й нарізаними, їли їх в основному руками. Ложки ж приносили лише до гарячого, яке зазвичай подавалося в середині обіду після холодних та смажених страв [2, 369]. Гості, як правило, їли попарно з однієї тарілочки, їсти ж із господарем надавалася честь лише репрезентантам певної соціальної верстви.

У багатьох народів практикувалося попереднє куштування господарем їжі та питва, приготовлених для гостей: так засвідчувалося, що частування не отруєне. Звідси ж збережений донині звичай, за яким виночерпій спочатку відливає частину вина у свою чарку. Господар, запропонувавши гостеві випити першу чарку, ризикував би почути у відповідь: «Може ти якоїсь отрути приготував, що не хочеш скуштувати» [3, 184].

Виноградне вино у символічних уявленнях українців – це кров Христова, про що читаємо у старовинних колядках («Червива іва чим согрішила? Христу із ручок кровцю пустила: Де кривця кане, там вино стане, Де слізка кане, там церков стане»). На українському

народному весіллі молодий раніше дарував найближчим родичам пляшку вина, проте гостям його не давали, прибираючи на визначніші моменти життя. Зелене ж вино, тобто горілку, яку тримали у зеленуватих пляшках, підносили в чарці по черзі усім гостям від найстаршого за віком до молодших, й вона мала бути випита із заздравними побажаннями. Недопивати й недоїдати в гостях не дозволялося, щоб не залишати господареві зла. «Хто не випив до дна, не побажав йому добра» – навчає народне прислів'я.

Заглибленим у традиційну народну та християнську міфологію є феномен заздравного келиху (чаші). За західноєвропейською легендою, у священну чашу Грааль, з якої пив Христос під час Таємної вечері, Йосифом Аримафейським було зібрано кров з ран розп'ятого Спасителя людства. Ця чаша вишліфувана з чистого смарагду й володіє чудодійною силою. За міфологічними уявленнями, Грааль донині перебуває у Британії на неприступній горі у дивовижному храмі. З метою наближення до Граалю й прилучення до його благочинності середньовічні рицарі здійснювали особливі подвиги. У Франції легенда про Грааль злилася з легендою про Парсифаля, а в Англії – з легендами про короля Артура. У деяких сучасних українських сім'ях весільна чаша зберігається як дорогоцінна родинна реліквія.

Образи Бога або його посланників могли приймати на себе у певних випадках і учасники ритуалів. У цьому зв'язку характерним є обряд першого гостя – «полазника». Ушанування «полазника» – першого відвідувача оселі на Новий рік та Різдво – пов'язане з вірою в почин, тобто прикмету: якщо першим до хати зайде молодий і здоровий чоловік, то це на добре у господі, якщо ж жінка (особливо стара баба) – навпаки. За етнографічними відомостями (наприклад, в українського населення Карпат) людину, яка взяла на себе роль «полазника», очікують із зацікавленням, а іноді і зі страхом, оскільки від неї залежить, наскільки щасливим буде черговий рік. Особливо ж позитивно в ролі «полазника» сприймаються дитина або чужоземець як посланці з іншого, божественного світу [10, 33].

З гостинністю органічно пов'язана доброзичливість з численними проявами привітання, поздоровлення, співчуття, подяки, прощання та ін. Деякі народні обряди в українців зорієнтовані на домінування візуальності: під час сватання замість тривалого пояснення старостами мети свого приходу практикувалося застилання столу принесеною із собою скатертиною, а згоду дівчини на шлюб символізувало сором'язливе колупання печі.

В окремих ситуаціях відвідування гостем сільської хати супроводжувалося чіткою послідовністю поклонів: перший – Богу, другий – щедрим господарям, третій – усім добрим людям. Разом з обміном подарунками взаємні поклони символізували встановлення дружніх відносин між родинами нареченого й нареченої. Саме гостинність і є формою дарообміну, адже господар може розраховувати на те, що рано або пізно й він виявиться у становищі гостя.

Українська оселя була широко відкритою для кожного подорожнього, гостя або жебрака, проте умови гостювання досить суворо регламентувалися. Наприклад, було не прийнято ходити в гості під час польових робіт. Не схвалювалося гостювання і в будні дні – тоді родичів або сусідів відвідували лише у господарських справах, ритуалізація ж прийому гостя максимально спрощувалась. Проте усталеним правилом прийому гостя навіть у звичайній справі було обов'язкове запрошення зайти до хати «хоча б на хвилинку». Гість мав переступити через поріг хати, виявляючи повагу до членів родини та їхніх померлих предків, які уявно продовжували співмешкати із живими. Бажаного гостя садовили за обідній стіл, попередньо накривши його скатертиною й подавши хліба із сіллю; у південних районах України було прийнято подавати виноградне вино – «хоча б один келишок».

Особливо урочисто приймали гостей під час святкування Різдва, Трійці, Великодня, храмових свят, народин та сільського весілля. На Тернопільщині особливо охоче приймали гостей у дні Івана Богослова (до цього часу закінчувались посівні роботи) та Михайла, з

якого «зима морози кує». Відповідно до народної традиції в гості приходили за запрошенням, яке лунало наприкінці кожного гостювання: «Приходьте вже й ви до нас», – зверталися гості до господарів. До приходу гостей ретельно готувалися – пекли хліб, готували святкові страви, іноді подарунки дітям, яких було прийнято залишати вдома. У гості йшли нерідко з простими подарунками – крайцем хліба й «горілкою-сороковкою». Господарі по закінченні застілля додатково «віддарювали» гостей – хлібом та пирогами. Виняток складали гостини з приводу весілля чи народин: на них дарували рушники або хустки весільним боярам, черевики та чоботи – батькам молодої, крижмо (білу тканину) – бабі-повитусі.

Отже, розвинута система народної святково-обрядової культури була здавна покликана сприяти забезпеченню матеріального й духовного стану родини. Протягом століть засобами свята та обрядів старші покоління передавали молодим свою гостинність, любов до праці, волелюбність, життєвий оптимізм. Гостинність неодмінно передбачає взаємність, по суті – це загальнолюдська потреба у вдячності – система стереотипних форм, які виражають різноманітні аспекти спілкування. Етнокультурно забарвлена символіка гостинності традиційно сприяє інтеграції соціуму і встановленню довіри навіть між історично й географічно віддаленими один від одного народами. Традиція гостинності культивувала бажання з повагою приймати гостей та пригощати їх відповідно до вимог загальнолюдської моралі. Перспективним напрямом дослідження у цьому плані є вивчення християнських вимог, що стосуються ставлення до гостя.

Список використаної літератури:

1. Геннеп А. ван. Обряды перехода: Систематическое изучение обрядов / ванн А. Геннеп.; [пер. с фр. Ю. Ивановой, Л. Покровской]. – М.: Восточная литература РАН, 2002. – 198 с.
2. Забелин И. Е. Домашний быт русского народа в XVI и XVII столетиях. – Т. I. – Ч.2. Домашний быт русских Царей в XVI и XVII столетиях / И. Е. Забелин. – М.: Языки русской культуры, 2000. – 520 с.
3. Заглада Н. Харчування в с. Старосілли на Чернігівщині / Н. Заглада // Матеріали до етнології ім. Хведора Вовка. – К., 1931. – Т. 3. – С. 83-196.
4. Зенкин С. Ален Монтандон. Гостеприимство: этнографическая мечта? / С. Зенкин // Новое литературное обозрение. – 2004. – № 1 (65). – С. 60–70.
5. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні : [у 3-х кн., 6-ти тт.] / С. Килимник. – Кн. II, т. 3: Весняний цикл ; т. 4: Літній цикл. – К.: Обереги, 1994. – 528 с.
6. Плачинда С. П. Словник давньоукраїнської мови / С. П. Плачинда. – К.: Український письменник, 1993. – 63 с.
7. Потебня А. Мысль и язык: собр. трудов / А. Потебня. – М.: Лабиринт, 1999. – 300 с.
8. Тайлор Э. Б. Первобытная культура / Э. Б. Тайлор; пер с англ. Д. А. Коропчевского. – М.: Политиздат, 1980. – 572 с.
9. Українська минувшина: ілюстрований етнографічний довідник / А. П. Пономарьов, Л. Ф. Артюх, Т. В. Космічна та ін. – К.: Либідь, 1993. – 256 с.
10. Усачева В. В. Об одной лексико-семантической параллели (на материале карпато-балканского обряда «полазник» / В. В. Усачева // Славянское и балканское языкознание. – М., 1977. – С. 21–76
11. Фрезер Дж. Дж. Золотая ветвь: исследование магии и религии / Дж. Дж. Фрезер. – М.: Политиздат, 1980. – 831 с.
12. Шахнович М. И. Приметы верные и суеверные / М. И. Шахнович. – Л.: Лениздат, 1984. – 190 с.

13. Hirschfeld Christian Cay Lorenz. Von der Gastfreundschaft. Eine Apologie für die Menschheit / Christian Cay Lorenz Hirschfeld. – Charleston: Nabu Press, 2011. – 176 p.

Poplavska A.V.

SYMBOLS OF THE HOSPITALITY IN THE FESTIVE AND CEREMONIAL CULTURE

The article discusses the symbolism of the hospitality in the festive and ceremonial culture. It is emphasized that the mentioned symbolism contributes to the integration of the society and the establishment of the trust between its members, certainly suggesting the reciprocity of the feelings and mutual need for the gratitude. The functioning of the tradition of the hospitality in the accordance with the requirements of the universal morality is substantiated.

The traditional rules of human society (the respect, reverence and compassion, kindness, hospitality, etc.) are the basis of the moral culture of the communication. The hospitality as a cultural-historical phenomenon is primarily based on the Christian principle of the love to the God and the close people. It is well-established for the centuries folk tradition with love and respect the guests to accept and regale. Hospitality is organically linked with the festive ceremonial culture of the Ukrainian people, and, therefore, with its multifaceted ritualization lifestyle.

The rite is the traditional unproductive, conditional symbolic actions. It accompanies the social sanctioning important life moments of the individual or the human collective.

The holiday as a ritual function as the necessary moments of the social life, specifically declaring and claiming ideas, ideals, moral standards of the behaviour and world cultural values of the human community.

The marital life of the Ukrainians for centuries is accompanied by the numerous rites and rituals that by its shaped symbolism fixed the nodal stages of the human life, which was obligatory to invite the guests, or they came themselves. The result was a complex branched family and domestic rituals, distinguished by their quality characteristics.

The sociocultural symbolism legally qualify as a spiritual core and distinctive building material of the rite as its components clearly embody the most important ritual actions affecting the sensual sphere of the consciousness of their creators and participants and largely programmes the educational impact of the newly created festivals and rituals. Ceremonial symbol not only inform, but also organizes, brings the emotional and volitional capacity of the man to the brink where begin the spiritual actions.

The arable land, grain and bread baked from it acquired the sacred force of our ancestors. Borrowed from the paganism, they remain an important ritual significance in the Orthodox rites. And today we see on the Ukrainian table the Christmas kutya, Easter cake, wedding ceremony, etc. Handing the round loaf to the honored guests is an integral component of the modern Ukrainian diplomatic protocol.

The salt in the moral and ethical context symbolizes the life's challenges, the tests of the loyalty and friendship, and is often used in the domestic rites as "salt - a holy cause" in the organic unity with the bread. The congratulations with bread and salt the arrived guest was an integral component of the traditional etiquette since the days of medieval Russia. Believed that in this way you can make friends even sworn enemies.

The Ukrainian house was wide open to every traveller, visitor or a beggar, but the conditions of the visit are quite strictly regulated. For example, it was not accepted to go visiting during field works. Not frowned upon coming to visit on weekdays - then the relatives or neighbours were visited only on economic matters, ritualization of the reception the guest simplifies greatly. However, with well-established rule of the reception even in normal case was obligatory to invite to enter the house "at least for a moment".

The guest must cross the threshold, showing the respect for the family members and their deceased ancestors, which on the popular belief continued to live together with the living. At the

dinner table, after having covered it with a tablecloth and served the bread and salt, the welcome guest was generously regaled; it was accepted to submit grape wine – “at least one glass” in the southern regions of the Ukraine.

Thus, it is concluded, that the developed system of the national calendar rites was long designed to promote the material and spiritual state of the family. For the centuries by means of the holidays and ceremonies the older generations passed on his love to labour, freedom, hospitality and life optimism for the young.

Certainly the hospitality is a mutual, in fact – it is a human need for gratitude - a system of the stereotyped forms which express the various aspects of the communication. Ethnocultural painted symbols of the hospitality promote traditionally the integration of the society and the establishment of the trust between even historically and geographically distant from each other peoples. The tradition of hospitality cultivated the desire to receive guests with the respect and to regale them in the accordance with the requirements of the universal morality.

Key words: *culture, symbol, hospitality, ceremony, celebration, tradition, festive and ceremonial culture, bread, salt.*

УДК 316.723(477)

Радзівський В. О.

СУБКУЛЬТУРИ УКРАЇНИ: ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У роботі розглянуті питання теорії та історії субкультур. Зазначено що у зв'язку з суспільними трансформаціями ця тема стала надзвичайно актуальною і потребує належного дослідження у галузі культурології. Наголошено, що субкультури з часів Київської Русі і до сьогодні ще не були предметом окремої спеціальної історичної розвідки. Дослідження субкультур проводились переважно у їх вузькому сенсі (наприклад, окремі субкультури другої половини ХХ ст.), ізольовано, фрагментарно, мозаїчно у загальному масиві культури. Охарактеризовані українські субкультури, які, на думку автора, були і є частиною європейського субкультурного простору.

Ключові слова: *субкультура, базові та периферійні, субкультури, культура, глобалізація, мораль, культурологія, особа.*

В Україні питання субкультур викликають інтерес вже три десятиліття, при цьому в останні роки цей інтерес підживлюється новими теоретичними розробками. Давно вже переосмислене негативне забарвлення у проблемі висвітлення субкультур. Вони стали розглядатись не «поза- та некультурним явищем», навіть безкультурним (як іноді вони інтерпретувались у СРСР), а особливим явищем, «культурою у культурі». Постали нові виміри в історії та теорії субкультур.

В історичному контексті зазначимо, що Україна все більше наближається до ЄС, при цьому слід враховувати, що вона і її субкультури завжди були частиною Європи. Україна є її географічним центром. Вона неодноразово протягом історичного розвитку наближалася до європейських стандартів (наприклад, у добу Ярослава Мудрого). Тому українські субкультури були і є частиною європейського субкультурного простору.

Мета статті – продемонструвати актуальні історико-теоретичні аспекти та ментальні особливості сучасного вивчення субкультур, адаптуючі ключові позиції й провідні стратегії їх дослідження у контексті сучасних реалій України.